

100 שנים ל'אנונו' יזם
קטוח
אל תפריז בתיאורים
בוחו כליות וכל אלה

על ישים תאורטיים ונושאים ריקים

כל מדע כולל "ישים תיאורטיים", כלומר ישויות סמויות שאינן ניתנות לתצפית ישירה ואולם הן ממלאות תפקיד מרכזי בניסוח התיאוריה. מהו "יש תיאורטי" בבלשנות? אלמנט דקדוקי מסויים, שאין עדות ישירה לקיומו

חלקיקי הנויטרינו שעובר דרכי ברגע זה, ואף על פי כן, יש אינספור עדויות עקיפות לאמיתותו של שטף זה.

עם התפתחותו של מדע הבלשנות, היה זה אך טבעי שגם בו יצוצו, במהלך הזמן, ישים תיאורטיים. מהו יש תיאורטי בבלשנות? אלמנט דקדוקי מסויים, שאין עדות ישירה לקיומו. כיוון שהעדות הישירה בשפה (המדוברת) היא הקיום הצלילי, הפונטי, אנו מדברים על אלמנטים דקדוקיים נעדרים קיום פונטי; הם שם, אבל לא הוגים ולא שומעים אותם.

איך יודעים שהם שם? כמו בכל תחום מדעי אחר, באמצעות עדויות עקיפות. נבחן אלמנט אחד כזה, ונציג שני טיעונים שמאששים את קיומו.

פעלים לא מעטים מסוגלים לקחת משלים פסוקי, שהפועל בו נושא נטייה או לא נושא נטייה. צורת הפועל הלא נטוי

המודרני - שדה אלקטרומגנטי, קווארקים, הכוחות היסודיים בטבע ועוד - כולם "בלתי נודעים" במובן הבסיסי ביותר. "החומר שממנו עשוי העולם", אמר הפיזיקאי ארתור איינגסטון, "הוא חומר המחשבה".

לאמיתו של דבר, רוב אנשי המדע הם ריאליסטים גמורים. מה שהם מכנים "ישים תיאורטיים" - רק משום אי היכולת לצפות בהם ישירות - קיימים לדידם לא פחות מגוש בטון או חריץ גבינה. העדויות לקיומם של ישים כאלה הן בהכרח עקיפות, אך אין בכך פגם מהותי; עדות עקיפה מוחצת עדיפה על עדות ישירה רופפת. חושי יכולים לשכנע אותי שניצב מול עיני עץ מבלבב, בעוד שבעצם כל מה שהרשתית שלי קולטת הוא דימוי שהופק במציאות וירטואלית. לעומת זאת, חושי עיוורים לחלוטין לשטף

ההסבר המדעי, על-פי תפישה פופולרית אחת, מנסה להעמיד את הלא-נודע על הנודע. כלומר, לקחת תופעה לא מוכרת ולתת לה הסבר במונחים של חוקים או עקרונות מוכרים. אף שיש גרעין של אמת בתיאור הזה, יש לא פחות, ואולי יותר, אמת בתיאור ההפוך: המדע מעמיד את הנודע על הלא-נודע (וראו: זאב בכלר - "גליליאו והמהפכה המדעית", גיליון 18). מהו הנודע? נתוני תצפית, "חומר הגלם", התופעות עצמן. מהו הלא-נודע? העצמים והעקרונות הסמויים, שאינם ניתנים לתצפית ישירה. כך למשל מוסברת התופעה הנגישה לחושים של הגיאות והשפל באמצעות כוח בלתי נגיש לחושים - הכבידה - הפועל בהתאם לחוקים מתמטיים הנמצאים לחלוטין מחוץ לעולם ההתנסות החושית. הישים התיאורטיים המכוננים של המדע

לפי סעיף 101 ט"ז סעיף 101
לפי תפקיד קתיב
כאיות וסב אחת

לפי סעיף 101
לפי תפקיד קתיב
כאיות

הזכרנו כבר ששם עצם יכול לשמש מזהה לכינוי גוף במשפט, כפי שמתפקד "הבמאי" ביחס ל"הוא" ב-(1). בדומה לכינויי גוף, גם כינויים הדדיים, כמו "אחד את השני", "זה לזה" וכיו"ב, יכולים להתייחס למזהה קודם במשפט. למעשה, כינוי הדדי מחייב מזהה, בעוד שכינוי גוף אינו מחייב.

- 3. רינה הזמינה אותם.
- 4. * רינה הזמינה אחד את השני.
- 5. גיל ורינה הזמינו אחד את השני.

לכינוי הגוף "אותם" ב-(3) אין מזהה דקדוקי; הוא מתפרש בהתאם להקשר שבו הוא נאמר. הכינוי ההדדי "אחד את השני", לעומת זאת, מחייב מזהה, ברבים ולא ביחיד, מה שמסביר את הניגוד בין (4) ו-(5). שימו לב כעת שכאשר יש לכינוי גוף מזהה דקדוקי, הוא יכול להיות מפוצל בין שני שמות עצם נפרדים. בניגוד לכך, המזהה של כינוי הדדי חייב להיות שם עצם רציף אחד (שיכול להיות מורכב משני שמות עצם מחוברים ב-ו' החיבור, כמו ב-(5)).

- 6. רינה הציעה לגיל את העוגיות שלהם.
- 7. * רינה הציעה לגיל את העוגיות אחד של השני.
- 8. רינה הציעה לילדים את העוגיות אחד של השני.

"החליט", נושא שני לפועל "לצלם", והם מקיימים זהות רפרנציאלית: הראשון הוא המזהה של השני. זוהי הרמה הסמנטית, רמת המשמעות. אבל ראינו כבר ברשימה קודמת שהיחס בין הסמנטיקה לתחביר איננו חד-משמעי. לא כל אלמנט סמנטי ממופה לאלמנט תחבירי, וגם לא להיפך.

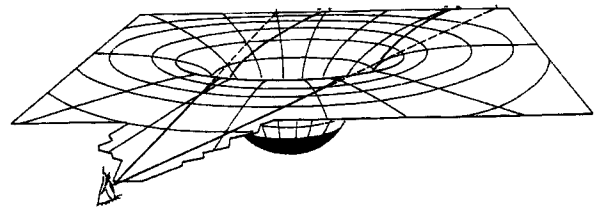
זוג הדוגמאות ב-(1)-(2), אם כן, מעורר שאלה מעניינת: האם הנושא הסמנטי המובלע של "לצלם" ב-(2), מיוצג גם באופן תחבירי? האם יש לו קיום תחבירי, מעבר לקיום הסמנטי? במילים אחרות, האם המשלים הפסוקי ב-(2) מכיל מעין כינוי גוף בלתי-נראה (ליתר דיוק, בלתי-נשמע), המקביל בתפקידו ל"הוא" במשלים הפסוקי ב-(1)? אם התשובה חיובית, הרי שנקרה על דרכנו יש תיאורטי דקדוקי - אלמנט חסר קיום פונטי, אך בעל קיום תחבירי וסמנטי מוצק. אכן, יש לא מעט סיבות להניח, במקרה הזה, שפסוקיות מקור כדוגמת זו שב-(2) מכילות נושא תחבירי בלתי נשמע - או בעגה הבלשנית, "נושא ריק". נתבונן בשני טיעונים המבססים מסקנה זו.

נקראת "שם הפועל", או צורת המקור. בזוג המשפטים הבא ממוסגר המשלים של הפועל העיקרי בסוגריים.

- 1. הבמאי החליט [שהוא מצלם את הסרט במדבר].
- 2. הבמאי החליט [לצלם את הסרט במדבר].

הפסוקית עם הנטייה ב-(1), "שהוא מצלם את הסרט במדבר", כוללת נושא - כינוי הגוף "הוא". כינוי גוף זה יכול (אך לא חייב) להתייחס חזרה לשם העצם "הבמאי", כך שהמשפט מובן "הבמאי החליט שהוא, הבמאי, מצלם את הסרט במדבר". במקרים כאלה, נכנה את שם העצם הראשון "מזהה", ונסמן את יחס הזהות הרפרנציאלית בינו לבין כינוי הגוף באמצעות קו תחתון.

שימו לב שפסוקיות המקור ב-(2) "לצלם את הסרט במדבר" איננה כוללת נושא. ואף על פי כן, היא מתפרשת באופן דומה מאוד לפסוקית ב-(1): "הבמאי החליט שהוא, הבמאי, מצלם את הסרט במדבר". כאן, חשוב לציין, יחס הזהות הכרחי, לא רק אפשרי.

אך כאן מתעוררת שאלה: זהות בין מה למה? המבנה התחבירי הגלוי של (2) מכיל נושא אחד - "הבמאי". יחד עם זאת, מבחינה סמנטית, ברור שיש כאן שני נושאים: נושא אחד לפועל

עם התפתחותו של מדע הבלשנות, היה זה אך טבעי שגם בו יוצצו, במהלך הזמן, ישים תיאורטיים. מהו יש תיאורטי בבלשנות? אלמנט דקדוקי מסויים, שאין עדות ישירה לקיומו

כינוי הגוף "הם", המוכל בכינוי השייכות "שלחם" ב-(6), מתייחס למזהה מפוצל - הצירוף של "רינה" ו"גיל", שני שמות עצם בלתי רציפים במשפט. שימו לב שאפשרות כזאת אינה קיימת ב-(7); למעשה, (7) לא רק חסר פשר, אלא גם לא דקדוקי. משפט (8) משמש כביקורת; הוא מראה לנו שהבעיה ב-(7) היא אכן הפיצול של המזהה של הכינוי ההדדי. ברגע שהמזהה הוא שם עצם אחד, ברבים, הבעיה נפתרת.

ננסח את המסקנות עד כאן:

9. המזהה של כינוי גוף יכול, אך המזהה של כינוי הדדי אינו יכול, להיות מפוצל (כלומר, צירוף של שני שמות עצם לא רציפים).

כעת נחזור למשפטים שמכילים פסוקיות מקור. הדוגמה הקריטית היא (10), וקיימות שתי אפשרויות לנתח אותה מבחינה תחבירית - (11) או (12):

10. גיל הציע לרינה לעזור אחד לשני.
 11. גיל הציע לרינה [לעזור אחד לשני].
 12. גיל הציע לרינה X לעזור אחד לשני.

ראשית, (10) מוכיח שניתן להציב כינוי הדדי בתוך פסוקית מקור, גם אם אין שום שם עצם ברבים במשפט. מהו המזהה של הכינוי ההדדי? לפי (11), זהו הצירוף של שמות העצם הבלתי רציפים "גיל" ו"רינה". כזכור, אפשרות זאת נפסלה על בסיס (7), שהצדיק את התנאי ב-(9). נותרת אם כן אפשרות הניתוח ב-(12): פסוקית המקור מכילה נושא תחבירי "ריק", לא נשמע, שמשומן כ-X. נניח ש-X הוא מעין כינוי גוף. נושא זה הוא המזהה של הכינוי ההדדי "אחד לשני"; ומכיון שהוא כינוי גוף, המזהה שלו, בתורו, יכול להיות מפוצל - הצירוף של "גיל" ו"רינה".

בקצרה, אנו טוענים שהמבנה התחבירי של (10) הוא (12), המקביל לחלוטין ל-(13):

13. גיל הציע לרינה [שהם יעזרו אחד לשני].

נניח שמישהו מכחיש שקיים נושא תחבירי בפסוקית המקור ב-(10). אזי מוטל עליו להסביר כיצד יכול המזהה של הכינוי ההדדי במשפט זה להיות מפוצל, בסתירה ל-(9). נניח שמישהו מכחיש את התקפות של (9), אזי מוטל עליו להסביר מדוע לא ייתכן מזהה מפוצל ב-(7). נראה כי ההנחה שפסוקית המקור מכילה נושא ריק היא היחידה שמתיישבת עם כל העובדות. הנה כי כן, טיעון חזק, גם אם עקרי, לקיומו של יש תיאורטי דקדוקי.

הטיעון השני נסמך על היגיון דומה. הביטוי במשפטים הבאים:

14. היא אמרה שהם נפגשו ב-6.
 15. * היא אמרה שהוא נפגש ב-6.
 16. היא אמרה שהוא רצה להיפגש ב-6.

פעלים מסויימים, כמו "נפגש" (בהופיעו ללא צירוף היחס "עם..."), מחייבים נושא ברבים; מכאן הניגוד בין (14) ל-(15). מה שמעניין ב-(16), הוא שאותו פועל שלא התיר ב-(15) נושא ביחיד, מופיע במשפט שבו הנושא הגלוי היחיד הוא ביחיד. מדוע כינוי הגוף "הוא" "מתנגש" עם הפועל "נפגש" ב-(15) אך לא עם שם הפועל "להיפגש" ב-(16)? התשובה המתבקשת היא שהנושא של "להיפגש", בעצם, איננו "הוא", אלא נושא ריק, סמוי, בתוך פסוקית המקור. ההוראה של נושא זה מכילה את המזהה "הוא", אך אינה זהה לו; ניתן לייצג זאת כך:

17. הוא רצה X (=הוא ואחרים) להיפגש ב-6.

גם כאן, ללא התיווך של X, הנושא הריק בפסוקית המקור, קשה להבין כיצד מתיישב הנושא הגלוי "הוא" עם הפועל "להיפגש". דוגמאות כמו (16) מעוררות שאלות מעניינות ביותר על אודות יחס הזיהוי בין הנושא הגלוי לנושא הריק, שלא נוכל לבררן כאן. מכל מקום, כמו (10), גם (16) היא דוגמה פשוטה שהשלכותיה מרחיקות לכת. שתיהן מדגימות יפה את הכורח ליחס לדוברי השפה ידע של מבנים תחביריים מופשטים, שבנויים בין השאר מנישם תיאורטיים לחלוטין לא טריוויאליים. o

ד"ר עידן לנדו הוא בלשן במחלקה לספרויות זרות ובלשנות באוניברסיטת בן-גוריון